

CONSIDERAȚII ASUPRA CENTRULUI ISTORIC DIN TIMIȘOARA, FAȚĂ DE CERINȚELE CONSERVĂRII INTEGRATE*

Liliana Roșiu

Conservarea, în sensul strict al categoriilor de lucrări prin care se intervine asupra patrimoniului construit, se apreciază că nu poate acoperi, datorită caracterului limitat al acestor lucrări, problematica extrem de vastă din centre și zone istorice, pentru care se preferă formule ce fac trimitere fie la protejarea țesutului urban, fie la restaurarea urbanistică. Într-o accepție restrânsă, cu referire doar la tipurile de lucrări de restaurare, conservarea este asociată de regulă intervenției asupra monumentului individual. În sensul general al noțiunii, însă, conservarea poate fi pusă în relație cu zona istorică, înțelesul termenului referindu-se la suma acțiunilor întreprinse în scopul păstrării și protejării acelor elemente ale țesutului urban socotite de interes pentru justificarea apartenenței zonei respective la categoria valorilor patrimoniale.

Din acest punct de vedere, conservarea într-o zonă istorică urmărește fixarea acelor caracteristici ale fondului construit asupra cărora intervențiile de restaurare urbanistică operează pentru a le pune în valoare. Astfel, conservarea apare ca un mijloc de menținere a unor particularități locale ale centrelor și zonelor istorice, elemente care le protejează de banalizarea sau uniformizarea pe care le pot provoca fie standardizarea practicilor patrimoniale, fie dinamica intervențiilor contemporane pentru adaptarea existentului la pretențiile societății de azi.

De altfel, preocupările pentru conservarea orașelor, centrelor și zonelor istorice prin integrarea lor activă în viața organismului urban contemporan, concretizate începând cu Declarația de la Amsterdam, din 1975, într-o suită de recomandări fixate de carte internațională, introduc noțiunea de conservare integrată, care privește o arie semnatică extrem de largă. Aceasta vizează măsuri legislative și administrative, mijloace financiare, metode, tehnici și competențe profesionale pentru intervenția asupra patrimoniului construit, precum și responsabilitatea comună a autorităților locale și cetățenilor în conservarea patrimoniului arhitectural-urbanistic, cu integrarea sa în dezvoltarea orașului. Convenția de la Granada, pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei (1985) sau cartele de la Toledo (1986) și Washington (1987), care tratează probleme de conservare și protejare a orașelor și zonelor istorice, introduc în atenția comunității internaționale o serie de principii și obiective, pe care conservarea orașelor și centrelor istorice trebuie să le aibe în vedere în contextul aplicării unei politici de conservare integrată. Aceasta presupune promovarea unor programe de restaurare și întreținere a patrimoniului arhitectural și abordarea conservării, animării și punerii sale în valoare ca element major al politicii în domeniul culturii, mediului și amenajării teritoriului (Carta de la Granada, art. 10, al. 2, 3; Ratificată în România

prin Legea nr. 157/1997).

Pentru ca această politică să fie eficientă, se cere ca abordarea țesutului istoric să facă parte integrantă din planurile de urbanism și amenajare a teritoriului la toate nivelele, ca obiectiv al politicii de dezvoltare economico-socială a localității și în același timp să antreneze direct participarea locuitorilor în prezervarea zonelor istorice.

Între valorile ce trebuie păstrate și protejate ca repere urbane semnificative pentru definirea caracterului istoric se detașează forma urbană definită de tramă stradală și parcelare, relațiile între diferitele spații urbane construite, libere sau plantate, forma și aspectul edificiilor (volum, stil, scară, material, culoare, decorații), relațiile cu ambientul (Carta de la Washington, art. 2). Căile ce se conturează pentru planificarea sistemului de protejare accentuează importanța studiilor pluridisciplinare și acceptul locuitorilor, întreținerea permanentă a clădirilor ca o condiție a conservării, adaptarea funcțiunilor noi și a rețelei de infrastructură cerute de nivelul vieții contemporane la specificul orașului, îmbunătățirea condițiilor de locuire și inserția noului cu respectarea organizării spațiale, a parcelarului și a scării țesutului urban existent. Pentru circulația vehiculelor în orașe sau cartiere istorice se cer reglementări stricte, care să evite degradarea aspectului zonei prin amenajarea parcajelor sau prin deschiderea unor noi artere de circulație (Carta de la Washington, art. 7-10, 12).

Din perspectiva acestor principii și obiective promovate de practica internațională pentru protejarea orașelor istorice, Timișoara apare ca model al unui oraș în criză.

Dacă pe plan mondial, reglementările cuprinse în diferitele *Carte* jalonează în plan teoretic politica și activitatea de protejare și punere în valoare a orașelor și zonelor istorice, în plan concret intervențiile sunt foarte diferite, de la transformarea acestor zone în produse ale consumului cultural prin revitalizarea exclusiv ca orașe turistice, la reinvestiri cu valențe economice, care se potrivesc parțial cerințelor statutului patrimonial, până la nerespectarea regulilor morfologice ale existentului și implantări independente în țesutul vechi sau chiar până la negarea acestuia.

Timișoara este departe de a fi amenințată de pericolul standardizării centrului său istoric, cartierul Cetate, prin industria patrimonială, care beneficiază deja de tehnici foarte variate de tratare a zonelor istorice în produse ale consumului cultural, cum se distanțează și de linia deprecierii prin neglijare și neintervenție.

Față de scenariile existente pe plan mondial în domeniul protejării centrelor istorice există aici, îndeosebi în ultimii zece ani, similitudini privind pericolele ce planează asupra ansamblurilor vechi, amenințate de degradare sub pretextul modernizării sau chiar al restaurării și mai ales prin constrângerea factorului economic.

Caracteristicile centrului istoric în Timișoara derivă din evoluția urbană a ultimilor 300 de ani, care au suprapus peste "orașul interior" cu tramă stradală rectangulară și parcele construite după principii riguroase de compoziție, modificările de la mijlocul secolului al XIX-lea, de la începutul secolului al XX-lea și câteva inserții contemporane. Ocuparea insulelor a rămas, cu unele excepții, cea a parcelarului

inițial. Clădirile, desfășurate în jurul unor curți interioare, cu planuri în L, U sau patrulete, cu accese prin ganguri boltite, sunt dezvoltate pe subsol, parter și unul sau două etaje, amplificându-și spațiile și decorația de la nivelul inferior în sus și dinspre margini spre zona centrală. Organizarea în raport cu axele de simetrie majore ale insulei și parcelei, un anumit ritm plin-gol și prezența curții interioare nu se modifică nici în cursul intervenției de la mijlocul secolului al XIX-lea când, în urma distrugerilor provocate de revoluție și asediul din 1849, se operează transformări mai ales asupra jumătății nordice a cetății. Abia începutul secolului al XX-lea aduce înlocuirea unei părți a fondului construit cu imobile de raport ce modifică regimul de înălțime din zona centrală a Cetății, pe străzile Eugeniu de Savoia, Gheorghe Lazăr, Mercy, Alecsandri.

Specificul rezultat din suprapunerea acestor etape nu poate fi negat, deși a fost perturbat de tendința de ridicare continuă a nivelului de înălțime în sectorul perimetral al zonei, îndeosebi în ultimele două decenii. În momentul de față, conservarea are de răspuns protejării elementelor de interes pe care le-a impus fiecare etapă din evoluția istorică a Cetății, inclusiv fazei istorice din secolul al XIX-lea și celei impuse de arhitectura 1900, fără să excludă eventuale particularități de interes din perioada mai apropiată.

Un prim aspect îl constituie lipsa unui studiu operant prin care inventarierea acestor elemente importante pentru menținerea caracterului contextului existent să ofere datele necesare fundamentării oricărei intervenții. Acest prim pas apare necesar atât în direcția ierarhizării valorice a fondului construit, cât și în cea a stabilirii compatibilităților funcționale sau a stării de conservare, condiții inseparabile proiectării oricărei intervenții aplicabile în mod real pentru punerea în valoare a patrimoniului construit.

Dacă până în 1990, centrul istoric al orașului a fost supus unei cercetări și propuneri de revitalizare, rămase însă în formă de proiect parțial elaborat, iar intervențiile propriu-zise s-au limitat în principal la întreținere, amenajări de partere și restaurări punctuale ale câtorva monumente, ultimii zece ani nu au adus o schimbare esențială în sensul eșalonării intervențiilor pe baza unei politici generale de conservare și punere în valoare. Astfel, s-au înregistrat în continuare degradări accentuate ale fondului construit din Cetate, într-o formă asemănătoare situației anterioare, ce promova tacit înlocuirile de construcții sub pretextul stării de conservare critice. Cazul demolării de pe strada Ungureanu nr. 2 rămâne exemplul limită al unei practici de înlocuire a fondului din centrul istoric al orașului prin amânarea lucrărilor de reparații sau consolidare, ori prin începerea unor lucrări asupra acoperișului și oprirea lor într-o formă care nu asigură protecția interiorului. Strada Ungureanu mai prezintă câteva puncte nevralgice similare, a căror abordare în regim de urgență nu este impusă de vreo strategie de protejare a centrului istoric al orașului.

Pe de altă parte, se înregistrează continuarea liniei abordărilor punctuale în restaurarea monumentelor, cu eșuarea unora dintre intervenții (Casa cuatlanți) sau cu execuția unor lucrări în defavoarea caracterului specific (Claustrul mănăstirii

franciscanilor). Mai agresive, prin generalizarea practicii, au devenit transformările parterelor sub presiunea refuncționalizărilor, nu totdeauna în concordanță cu existentul, care adaugă pierderi și în privința elementelor de detaliu, amenințate în zonă de variate cauze.

Se poate surprinde, în ciuda încercărilor izolate de tratare a unor clădiri (integral sau în zona parterului), ori a întreținerii exterioare la nivel de front stradal, inexistența unei intenții derivate dintr-o politică clară de protejare a centrului istoric și fundamentată de un studiu general de punere în valoare și conservare a zonei. Reperele de ansamblu pe care planul urbanistic general și regulamentul său le propun centrului istoric, nu pot înlocui, în demersul revitalizării acestui țesut urban, documentația de specialitate. Întrucât încă nu se pune problema abordării zonei Cetății în termeni de restaurare urbanistică, intervențiile pentru conservarea acestui fond construit înregistrează câștiguri și scăderi în raport cu abordări punctuale.

Absența unui punct de pornire de tipul unui studiu general explică într-o oarecare măsură anomalii de practică, precum refuncționalizări și consolidări de construcții fără implicare de arhitectură. Cazul Școlii Lenau din Piața Unirii, unde documentația de arhitectură s-a întocmit după începerea lucrărilor de consolidare constituie unul din rezultatele înțelegerii minimaliste a conservării zonei istorice în întregul său.

Un alt aspect critic derivă din condițiile socio-economice modificate după 1990, atât în privința regimului de proprietate, cât și a reconsiderării valorii de utilizare a spațiilor de la partere. Abordări parțiale, cu fragmentarea coerenței fațadelor și anihilarea unor caracteristici compoziționale precum deschideri arbitrare de goluri (str. L. Blaga nr. 1), anularea simetriei unor fațade (str. Gh. Lazăr nr. 6), introducerea unor extensii parazitare în curți interioare (piața Russel nr.2), accese la demisol cu decupaje sau înaintări în trotuar (str. Gh. Lazăr. Nr.8, Brediceanu nr.6), trădează carențele unui sistem în care nu s-au găsit formele de corelare a lucrărilor parțiale în favoarea ansamblului. Faptul că o mare parte din aspectele perturbante ale coerenței arhitecturale sunt execuții neautorizate, indică o altă fațetă a problemei conservării, care face trimitere la corelarea cadrului legislativ cu posibilitățile reale ale proprietarilor și serviciilor angrenate în gestionarea și protejarea centrului istoric.

Față de specificul nucleului orașului intervin agresiv și o serie de elemente de infrastructură, asociate azi confortului urban modern. Unul dintre cele mai nocive continuă să fie rețeaua de distribuție a gazelor naturale, pe care o suportă întregi fronturi stradale din Cetate, într-o lipsă de corelare cu detaliile clădirilor și care aduce un exemplu limită în rezolvarea de la Spitalul militar.

Întreținerea clădirilor, primă condiție a conservării, este și ea infirmată de gradul de degradare al unui șir de construcții de pe străzile Eugeniu de Savoia, Ungureanu sau Augustin Pacha, unde se ridică grave probleme de consolidare. În unele cazuri, acestora li s-a găsit soluția prin demolarea parțială și neautorizată a corpurilor din curte (Piața Unirii nr. 9). În acest context, ameliorarea condițiilor de locuire, punct fundamental în politica de conservare integrată din orașele și zonele

istorice, se rezumă în Timișoara la unele încercări de reconfigurare și îmbunătățire a intrării în apartamentele accesibile din curți interioare, asumate ca intervenții minore, punctuale.

Sub aspectul reglementării circulației vehiculelor în Cetate, se înregistrează o serie de încercări de diminuare a numărului lor și a zonelor în care li se permite accesul, cu reversul funcționării deficitare sau nerespectării zonelor scoase din circulație. Piața Unirii continuă să fie accesibilă vehiculelor, în vreme ce parcajul din fața Castelului Huniazilor a transformat un spațiu urban de mare potențial, într-o stocare de mașini ce îi conferă mai degrabă valoarea unei curți de serviciu, decât îi marchează calitatea de zonă cu accentuată încărcătură istorică și urbanistică. Această situație trimite și ea la necesara interdisciplinaritate și abordare printr-un studiu global a întregii zone.

În perspectiva alinierii practicii noastre în domeniul protejării centrelor și zonelor istorice cerințelor conservării integrate, această fază a planificării pe baza unei analize și fundamentări detaliate, care să ia în considerație toți factorii ce pot fi angrenați în protejarea efectivă a acestui patrimoniu construit, reprezintă un demers obligatoriu și prima condiție a reușitei păstrării identității centrului istoric al Timișoarei.

* Lucrare prezentată la Simpozionul Internațional *Monumente 2001*

BIBLIOGRAFIE:

Francesco, Gurrieri, *Dal restauro dei monumenti al restauro del territorio*, Firenze, 1983.

Sergiu, Nistor, *Protecția patrimoniului cultural în România. Culegere de acte normative*, București, 2002.

NOTES ON THE INTEGRATED CONSERVATION OF THE HISTORIC CENTRE OF TIMIȘOARA

Summary

The Paper introduces the condition and perspectives of the architectural heritage in Timișoara, regarded from the point of view of integrated conservation. Several particular cases are outlined in the presentation of the present condition and the introduction of critical perspectives.